

**РІЛЬНИЦТВО ТА ВИРОБНИЦТВО ПОЛЬОВИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР
У ГАЛИЧИНІ (остання чверть XIX – перша третина XX ст.)**

В.М. Кланчук¹, М.В. Кланчук², В.М. Угринюк¹

¹ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

²Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті наводиться структура орних угідь Галичини та їх розподіл між основними сільськогосподарськими культурами та за географічним принципом. Значна частина дослідження приділена аналітичному аналізу валового збору, урожайності основних сільськогосподарських культур та забезпечення ними населення.

У результаті дослідження встановлено, що у 1876 р. найбільші площі орних земель відводилися під зернові культури, майже 20 % знаходилися під паром. Найбільші площі орних земель сіялися вівсом, житом, ячменем, пшеницею. З технічних с/г культур найбільші площі виділялися під картоплю. Найбільшою з зернових була урожайність вівса та кукурудзи, з технічних – буряків.

У останньому десятилітті XIX ст. найбільші площі ріллі сіялися вівсом, ячменем та пшеницею. З зернових культур найбільші врожаї давала пшениця, найменші – овес. З технічних культур найбільші площі відводилися під картоплю; найбільшу продуктивність мали кормові буряки.

На межі століть зросли площі під зерновими і кормовими культурами, коренеплодами та овочами. Натомість, зменшилися площі під технічними культурами. Урожайність і валовий збір с/г культур за 1884–1906 рр. зросли на 40 %.

Впродовж 1874–1913 рр. зросли площі під пшеницею та житом, зменшилися – під ячменем. Урожайність основних с/г культур у Галичині значно поступалася середньоєвропейським показникам, за винятком картоплі.

За 1872–1913 рр. спостерігалось різке збільшення валового збору пшениці у 2,5 рази. Приблизно таким же було співвідношення і валового збору жита. Деяко менші врожаї давали овес та ячмінь. Урожайність зернових культур постійно зростала. Загалом урожайність основних зернових культур та картоплі зростає майже на 80 %. У 1878–1913 рр. у структурі валового збору зернових на 4,8 % зріс вал жита, на 4,4 % – пшениці. Питома вага ячменю та ін. зернових зменшилися.

На початку XX ст., у Галичині панічно не вистачало харчових видів збіжжя. Якщо у Німеччині урожайність пшениці становила 20,7 ц/га, ячменю – 20,1, жита – 17,8 ц/га, у Австрії – 13,7, 14,6 та 13,8 ц/га, то у Галичині, відповідно, – 11, 12 та 11 ц/га. На одного мешканця краю приходилося 112 кг харчового збіжжя, у Англії – 190, у Німеччині – 200.

У 1909–1929 рр. скоротилися посіви пшениці, ячменю та вівса. Щороку вирощувалося 16–19 млн. ц основних зернових культур. Урожайність основних зернових культур у Галичині була на 30–50 % нижчою, ніж у Європі. У краї сіяли озимі пшеницю, жито та ярий ячмінь. Впродовж 1929–1938 рр. значно зріс валовий збір пшениці, жита та картоплі. Зменшились – ячменю, вівса і цукрового буряка.

З технічних культур найважливіше значення мали картопля, цукровий буряк, морква, бруква та ін. Картопля використовувалася як харчовий продукт і технічна сировина. Найбільшу потребу у продукції картоплярства мало горілчане виробництво. Другою важливою технічною культурою був цукровий буряк, який у 1925–1929 рр. вирощували на площі 19,4 тис. га та отримали 360,9 тис. т продукції. За 20 років XX ст. площі під цукровими буряками та валовий збір зросли утричі. Починаючи з 1930 р., площі під цукровими буряками і їх валовий збір скоротилися удвічі.

У Галичині вирощувалися: цикорій (471,1 т), кормові буряки (795,9 тис. т), кормова морква (86,3 тис. т) Важливе місце відводилося льону на волокно (53–84 тис. ц), на який приходилося 4 % світової продукції. Вирощувалася й конопля на волокно (59,5–93,6 тис. ц). У Східній Галичині зосереджувалося 5 % її світового виробництва. Найбільше тютюну краю продукувала Східна Галичина (71 % – Тернопільське воєводство). Крім вище згаданих с/г культур у краї вирощували льон на насіння, коноплю на насіння, ріпак, мак та хміль.

З кормових культур для тваринництва важливу роль відігравали конюшина, серадела, вика, бобик, пелюшка та люцерна. Перше місце серед них займала конюшина, два покоси якої наприкінці складали 20 % всього її урожаю в Польщі (35,9 млн. ц). Сіялися й кормові культури на насіння: конюшина, серадела, вика, бобик, пелюшка, люпин.

Ключові слова: рілля, пар, валовий збір, урожайність, зернові та технічні культури.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день виникла необхідність відтворення економічної історії сільськогосподарського виробництва.

Метою статті є аналітична інтерпретація розвитку рослинництва Галичини у розрізі основних сільськогосподарських культур, аналіз структура орних земель і сільськогосподарських угідь

впродовж останньої чверті XIX – першої третини XX ст. Для досягнення мети використано загальноісторичні підходи статистичного аналізу подій і явищ, математичні методи моделювання.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі рослинництва окремих адміністративно-територіальних утворень Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі.

Історіографія. Проблема, вирішення якої поставлене на дане дослідження, висвітлювалася на рівні констатації фактів чи статистичних показників у монографіях Н. Крюкова (1915), В. Прянішнікова (1922), Є Храпливого (1936), Ф. Буяка (1908), Г. Діаманта (1915), Ф. Гурського (1916), колективній монографії «Historia Polski w liczbach» (2006). Узагальнена інформація розвитку рослинництва наводиться у монографії В. Клапчука (2015).

Базою дослідження слугувала потужна **джерельна база**, основою якої є статистичні щорічники, посібники та довідники «Mały rocznik statystyczny» (1930–1939), «Podręcznik Statystyki Galicyi» (1900), «Statystyka rolnicza» (1933–1937), «Wiadomości statystyczny o stosunkach krajowych» (1876), «Zasiewy i zbiory» (1929–1930).

Виклад основного матеріалу. 1876 р. найбільші площі орних земель відводилися під зернові культури, майже 20 % земель знаходилися під паром (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл ріллі Галичини під основні сільськогосподарські культури¹

Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Кукурудза	Просо	Гречка	Бобові	Картопля	Ріпак	Льон	Конопля	Буряки	Капуста	Коношина	Кормові трави	Землі під паром
8,73	16,39	11,91	18,82	1,51	0,63	3,55	2,30	8,93	0,77	0,98	0,76	0,50	0,90	2,99	1,25	19,58

Найбільші площі орних земель використовувалися для посівів вівса, жита, ячменю, висадки картоплі.

Найбільші площі орних земель сіялися вівсом, особливо у горах Саноцьких і Самбірських (48,29 %), південно-східних (35,98 %) горах і у Саноцьких та Самбірських підгір'ях (34,22 %). Під житом найбільші площі знаходилися у Хранові (25,46 %), на межі Галичини і Волині (24,93 %) та Повіслі (24,28 %). Ячмінь найбільше вирощували на півдні (19,36 %) й півночі (16,63 %) Поділля, північних схилах вододілу Західної Галичини (17,73 %).

Найменші площі під вівсом були на Поділлі (6,96–9,76 %), житом (5,12–6,84 %) і ячменем (5,26–7,18) – у горах. Незначні площі ячменю (6,13–7,01 %) були у Перемишлі, Самборі та Львові, а також на Повіслі.

Під пшеницею навіть у сільськогосподарських стрехах не було й 15 % орних земель (Перемишль, Самбір і Львів – 14,52 %; Південне Поділля – 14,11 %; Жовква, Львів і Золочів – 13,67 %). Найменші площі під пшеницею були у горах Східної Галичини (понад 1 %).

Кукурудза найбільшого поширення набула на Покутті (16,29 %); її взагалі не вирощували у Західній Галичині.

З технічних сільськогосподарських культур найбільші площі виділялися під картоплю, насамперед, у всіх регіонах Західної Галичини (10–18 %), за винятком її гірської частини².

У 1876 р. урожайність основних сільськогосподарських культур була значно вищою «голодного» 1875 р., однак і не вирізнялася значними показниками (табл. 2). Найбільшою з зернових була урожайність вівса та кукурудзи, з технічних – буряків. Слід також зазначити, що урожайність основних сільськогосподарських культур, насамперед, зернових у Східній Галичині була удвічі вищою. Ніж у Західній Галичині. Виняток складає урожайність технічних культур, яка є значно вищою у Західній Галичині, особливо в Краківському регіоні.

Таблиця 2

Урожайність основних сільськогосподарських культур, 1876 р.³

С/г культури	Найбільша урожайність		Найменша урожайність	
	Регіон	ц/га	Регіон	ц/га
Пшениця	Краків	11,7	Західні гори	6,2

¹ Wiadomości statystyczny o stosunkach krajowych / [pod red. prof. Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. E. Winiarza, 1876. – Rocznik 3. – Z. I. – S. 122–123.

² Wiadomości statystyczny o stosunkach krajowych / [pod red. prof. Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. E. Winiarza, 1876. – Rocznik 3. – Z. I. – S. 122–123.

³ Wiadomości statystyczny o stosunkach krajowych / [pod red. prof. Dr Tadeusza Pilata]. – Lwów : Druk. E. Winiarza, 1876. – Rocznik 3. – Z. I. – S. 132.

Жито	Гори Саноцькі та Самбірські	10	Надсання	4,5
Ячмінь	Південне Поділля	14,3	Західна Галичина	7,8
Овес	Південне Поділля	18,8	Повісля	7
Кукурудза	Покутське Придністер'я	18,7	Західна Галичина	Не вирощували
Гречка	Покуття	12,1	Західне підгір'я	3,1
Просо	Покуття	18,2	Повісля, західне підгір'я	6,2
Картопля	Надсання	90	Гори Саноцькі та Самбірські	27,7
Буряки (ц)	Краків	350,2	Південне Поділля	98,2
Ріпак	Бережани	12,5	Надсання	7,6
Конюшина на сіно (ц)	Краків	46,35	Живиці Жовківські, Львівські та Золочівські	16,72

Валовий збір сільськогосподарських культур 1876 р. у Галичині складав (тонн) :

- зернові – 618451, в т.ч.: пшениця – 83606; жито – 140803; ячмінь – 125654; овес – 206146; гречка – 27490; кукурудза – 25042; просо – 6710;
- бобові – 17064;
- технічних – 1546091, в т.ч.: картопля – 549691; буряки – 996400;
- кормових – 2226600.

Для порівняння, наведемо дані щодо валового збору зернових у 1875, «голодному» році. Так, збір пшениці становив 75787 т, жита – 124646, ячменю – 77817, вівса – 137952, кукурудзи – 17885, гречки та проса – 35755, що разом складало 469842 т або 75 % від попереднього та наступного років. Це спричинило важкі наслідки. Не вистачало їжі для населення та кормів для худоби. Якщо б населення мало можливість вирощувати худобу, то компенсувало б нестачу зернових. Однак, нестача кормових культур, сіна та паші (у 1875 р. їх урожайність також зменшилися на 25–50 %) призвела до різкого зменшення поголів'я худоби та, відтак, життя впроголодь.

В останньому десятилітті XIX ст. у Галичині вирощувалися наступні сільськогосподарські культури: пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза, гречка, ріпак, просо, картопля, буряки, льон, конопля, хміль, капуста, тютюн, конюшина та ін. (табл. 3–4).

Таблиця 3

Посіви та збори основних сільськогосподарських культур за 1889–1898 рр.⁴

Культура	Площа, га			Урожай, ц	
	Загальна	% до с/г угідь	% до ріллі	Валовий	З 1 га
Пшениця	418590	12,88	11,0	3550472	8,48
Жито	577714	17,88	15,19	4150015	7,18
Ячмінь	345852	10,64	9,09	2713502	7,85
Овес	691244	21,27	18,17	4575917	6,62
Бобові	150286	4,62	3,95	1257498	8,37
Кукурудза	92835	2,86	2,44	963764	10,38
Гречка	74996	2,31	1,97	298879	3,99
Ріпак	11147	0,34	0,29	125017	11,21
Просо	26570	0,82	0,69	227027	8,54
Картопля	405281	12,48	10,66	36203513	89,33
Буряк цукровий	4016	0,12	0,11	673711	167,75
Буряк кормовий	25321	0,78	0,67	5035969	198,89
Льон	25280	0,78	0,67	83798	3,31
Конопля	31005	0,95	0,82	165024	5,32
Хміль	1757	0,05	0,04	6656	3,79
Капуста	32779	1,01	0,86	2682530	81,84
Тютюн	2511	0,08	0,07	40756	16,23
Мішані трави	73463	2,26	1,93	2152590	29,30
Конюшина на сіно	258832	7,93	6,81	8741295	33,77
Конюшина на насіння	15339	5,93	0,4	23853	1,56
Сіно з лук	757150		86,39*	18293775	24,16

* від загальної площі лук

Таблиця 4

Розподіл площ сільськогосподарських культур за регіонами у 1889–1898 рр.⁵

⁴ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 164–170.

Культура	Галичина	Західна Галичина		Східна Галичина	
	Площа, га (100 %)	Площа, га	%	Площа, га	%
Пшениця	401562	126917	31,6	274645	68,4
Жито	537636	177908	33,1	359728	66,9
Ячмінь	328186	129391	39,4	198795	60,6
Овес	688467	295112	42,9	393355	57,1
Кукурудза	75847	0	0	75847	100
Просо	24507	1871	7,6	22636	92,4
Гречка	51115	3808	7,4	47307	92,6
Ріпак	8024	3033	37,8	4991	62,2
Горох	67872	15137	22,3	52735	77,7
Вика	26453	6989	26,4	19464	73,6
Біб, квасоля	51892	19248	37,1	32644	62,9
Сочевиця	2977	0	0	2977	100
Люпин	1186	0	0	1186	100
Картопля	407031	149898	36,8	257133	63,2
Буряк цукровий	3293	735	22,3	2558	77,7
Буряк кормовий	19083	7762	40,7	11321	59,3
Льон	23630	11542	48,8	12088	51,2
Конопля	24773	4858	19,6	19915	80,4
Хміль	2108	550	26,1	1558	73,9
Капуста	27432	11826	43,1	15606	56,9
Тютюн	2488	0	0	2488	100
Мішані трави	60579	19800	32,7	40779	67,3
Конюшина на сіно	291926	141256	48,4	150670	51,6
Галичина	3128067	1127641	36,05	2000426	63,95

Таким чином, у 1889–1998 рр. найбільші площі ріллі сіялися вівсом, ячменем та пшеницею. З технічних культур найбільші площі відводилися під картоплю. З зернових культур найбільші врожаї давала пшениця, найменші – овес. З технічних культур найбільшу продуктивність мали кормові буряки.

Як бачимо, майже 2/3 всіх сільськогосподарських культур знаходилися у Східній Галичині. Середньостатистичний показник (36,05 %) у Західній Галичині перевершували посіви ячменю, вівса, ріпака, льону та конюшини, посадки бобу та квасолі, кормового буряка й капусти. Кукурудзу, сочевицю, люпин та тютюн у Західній Галичині не вирощували взагалі.

Однак, непропорційними до площ культур були їх урожаї (табл. 5). Так, Західна Галичина на 36 % сільськогосподарських угідь краю загалом вирощувала 38,4 % всієї продукції. Це не відносилось до основних сільськогосподарських культур, а лише до кормових культур, насамперед посівів конюшини та мішаних трав на сіно. Загалом, негативний баланс відповідності площі до валового збору культур (урожайність) стосувався практично всіх основних сільськогосподарських культур, за винятком ячменю, вівса та кормового буряка.

Таблиця 5

Валовий збір сільськогосподарських культур за регіонами у 1889–1898 рр.⁶

Культура	Галичина	Західна Галичина		Східна Галичина	
	ц (100 %)	ц	%	ц	%
Пшениця	4554794	1319437	29,0	3235357	71,0
Жито	5205884	1597738	30,7	3608146	69,3
Ячмінь	3084891	1336455	43,3	1748436	56,7
Овес	5964677	2957283	49,6	3007394	50,4
Кукурудза	783844	0	0	783844	100
Просо	336022	14618	4,3	321404	95,7
Гречка	577483	35671	6,2	541812	93,8
Ріпак	96004	33841	35,2	62163	64,8
Горох	820453	179122	21,8	641331	78,2
Вика	318486	90461	28,4	228025	71,6
Біб, квасоля	714181	269402	37,7	444779	62,3
Сочевиця	29522	0	0	29552	100

⁵ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 171–172.

⁶ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 173–174.

Люпин	10932	0	0	10932	100
Картопля	39758024	13954979	35,1	25803045	64,9
Буряк цукровий	682303	116444	17,1	565859	82,9
Буряк кормовий	4284202	1992076	46,5	2292126	53,5
Льон	82120	37515	45,7	44605	54,3
Конопля	139550	21734	15,6	117816	84,4
Хміль	10940	2690	24,6	8250	75,4
Капуста	3026217	1127060	37,2	1899157	62,8
Тютюн	21089	0	0	21089	100
Мішані трави	2056001	811340	39,5	1244661	60,5
Конюшина на сіно	10789906	6140682	56,9	4649224	43,1
Галичина	83347525	32038548	38,4	51309007	61,6

Урожайність більшості основних сільськогосподарських культур була вищою у Східній Галичині, особливо технічних культур, де показники перевершували Західну Галичину на 20–25 % (табл. 6–7). Дивним, правда, видається інформація, що урожайність кормових буряків у Західній Галичині набагато перевершує урожайність цукрових буряків, оскільки природні умови їх вирощування однакові.

Таблиця 6

Урожайність основних сільськогосподарських культур у 1889–1898 р.⁷

Культура	Західна Галичина	Східна Галичина
Пшениця	8,1	8,3
Жито	7,0	7,3
Ячмінь	8,8	7,3
Овес	7,9	5,8
Кукурудза	0	10,4
Картопля	75,9	97,9
Буряк цукровий	150	206

Таблиця 7

Урожайність сільськогосподарських культур за регіонами у 1899 р.⁸

Культура	Західна Галичина	Східна Галичина
Пшениця	10,4	11,8
Жито	9	10,0
Ячмінь	10,3	8,8
Овес	10	7,6
Кукурудза	0	10,3
Просо	7,8	14,2
Гречка	9,4	11,5
Ріпак	11,2	12,5
Горох	11,8	12,2
Вика	12,9	11,7
Біб, квасоля	14,0	13,3
Сочевиця	0	9,9
Люпин	0	9,2
Картопля	93,1	100,3
Буряк цукровий	158,4	221,2
Буряк кормовий	256,6	178,9
Льон	3,2	3,7
Конопля	4,5	5,9
Хміль	4,9	5,3
Капуста	95,3	121,7
Тютюн	0	8,5
Конюшина на сіно	43,5	30,9

⁷ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 177.

⁸ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 175.

Дивним є значна різниця між даними з 1889–1898 та 1899 рр. на 20–25 %. Очевидно, це було викликане не інтенсифікацією виробництва, а сприятливими природно-кліматичними умовами вегетаційного періоду 1899 р.

Ціни на основні сільськогосподарські культури станом на 1898 р. не вирізнялися на фоні Австрії і коливалися в межах 10–15 % залежно від потреб населення та переробної промисловості (табл. 8).

Таблиця 8

Ціни на основні сільськогосподарські культури, 1898 р. (злотих за 1 ц)⁹

Регіон	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Кукурудза
Західна Галичина	10,7	8,46	7,57	7,5	6,86
Східна Галичина	9,84	7,72	6,37	6,96	5,81
Галичина	10,27	8,09	6,97	7,23	6,34

Наприкінці XIX ст. у Галичині збільшилася кількість сільськогосподарських машин і механізмів (табл. 9). Особливо це стосувалося передгірних і височино-низовинних повітів.

Таблиця 9

Матеріальна база сільського господарства повітів Галичини, 1898 р.¹⁰

Регіон	Повіт	Кількість											Разом		
		Молотарок			Молотарок з січкарями			Січкарень			Парників	Косарок		Інших машин	
		Парових	Водяних	Кінних	Парових	Водяних	Кінних	Парових	Водяних	Кінних					
Міста	Краків-місто	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Львів-місто	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Разом:	<i>К-сть</i>	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
	%	0	0	0,06	0	0	0	0	0	0,60	0	0	0	0	0,05
Лівий берег Вісли	Хранів	1	1	4	0	0	6	0	0	1	1	0	0	0	14
	Краків	10	0	23	1	1	39	0	0	6	1	1	0	0	82
Разом:	<i>К-сть</i>	11	1	27	1	1	45	0	0	7	2	1	0	0	96
	%	2,66	5,0	1,76	2,44	6,66	2,58	0	0	4,24	7,69	4,0	0	0	2,38
Повісля	Донброва	2	0	40	0	0	24	0	0	5	0	0	0	0	71
	Мелець	1	0	20	0	0	23	0	0	0	0	0	0	0	44
	Колбушова	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	5
	Тарнобжег	4	0	11	0	0	7	2	0	2	0	0	0	0	26
	Ніско	1	0	10	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	14
Разом:	<i>К-сть</i>	8	0	82	0	0	60	2	0	8	0	0	0	0	160
	%	1,94	0	5,32	0	0	3,44	8,33	0	4,85	0	0	0	0	3,97
Західне Підгір'я	Бяла	8	0	19	2	0	8	0	0	4	2	0	0	0	43
	Вадовіце	7	1	47	2	0	7	0	0	1	5	0	0	0	70
	Мисленіце	0	2	12	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	19
	Велічка	1	1	21	1	0	14	0	0	0	1	0	0	0	39
	Подгуже	4	0	15	0	0	9	0	0	1	0	0	0	0	29
	Бохня	3	0	16	0	0	3	2	0	2	0	0	0	0	26
	Бжеско	7	0	29	1	0	8	0	0	8	0	0	0	0	53
	Тарнув	2	0	20	0	0	19	1	0	2	0	0	0	0	44
	Пільзно	1	0	11	2	0	21	0	0	0	0	0	0	0	35
	Ропчице	1	0	10	1	0	19	0	0	0	0	0	0	0	31
	Ясло	0	0	12	0	0	7	0	0	0	0	0	0	0	19
	Жешів	0	0	9	1	0	31	0	0	0	0	0	0	0	41
	Стрижів	1	0	0	2	0	23	0	0	0	2	0	0	0	28
	Ланьцут	3	0	7	0	0	43	0	0	1	0	0	0	0	54
Разом:	<i>К-сть</i>	38	4	228	12	0	217	3	0	19	10	0	0	0	531
	%	9,2	20,2	14,82	29,27	0	12,45	12,5	0	11,52	38,46	0	0	0	13,18
Західні гори	Живець	3	0	2	0	0	2	1	0	1	0	0	1	0	10
	Ліманова	0	0	15	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	16
	Новий Тарг	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Новий Сонч	0	1	9	0	0	5	0	0	1	0	1	0	0	17
	Грибів	0	0	24	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	27
	Горліце	1	1	7	0	0	14	0	0	2	0	0	0	0	25
	Кросно	0	0	12	0	0	11	0	0	0	0	0	0	0	23
Разом:	<i>К-сть</i>	4	2	69	0	0	35	1	0	5	0	1	1	0	118
	%	0,97	10,0	4,48	0	0	2,01	4,17	0	3,03	0	4,0	14,29	0	2,93
Східні гори	Ліско	1	2	18	1	0	26	1	2	0	0	0	0	0	51
	Турка	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Стрий	0	0	19	1	0	13	0	0	1	2	1	0	0	37
	Долина	0	1	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	5
	Надвірна	0	0	3	0	0	4	0	0	1	0	0	0	0	8
	Богородчани	2	0	5	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	8
Коломія	11	0	22	0	0	31	0	0	5	2	3	0	0	74	

⁹ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 182.

¹⁰ Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. – Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. – Tom VI. – Cześć 1. – S. 184–185.

	Косів	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Разом:	К-сть	14	3	71	2	0	76	2	4	7	4	4	0	187
	%	3,39	15,0	4,62	4,87	0	4,36	8,33	36,36	4,24	15,38	16,0	0	4,64
Східне Підгір'я	Санок	3	1	17	0	0	14	1	1	1	0	0	0	38
	Бжозув	1	1	8	0	1	34	0	0	0	0	1	0	46
	Добромилль	1	0	6	0	1	21	0	0	0	0	0	0	29
	Перемишль	1	1	7	2	0	80	0	0	0	0	0	0	91
	Ярослав	5	0	26	0	4	72	1	0	5	1	0	0	114
	Мостиська	2	0	27	1	1	47	0	0	1	0	0	0	79
	Старе місто	0	0	6	0	0	9	0	0	2	1	0	0	18
	Самбір	2	0	20	2	0	40	1	0	0	0	2	0	67
	Гродек	0	0	36	0	0	27	0	0	3	0	0	0	66
	Рудки	1	0	32	0	0	31	0	0	2	0	0	0	66
	Дрогобич	0	0	19	0	0	1	0	0	0	0	0	0	20
	Жидачів	5	0	25	0	1	12	1	0	0	0	0	0	44
	Станиславів	2	1	25	0	0	19	0	0	1	0	0	0	48
	Калуш	2	2	16	0	0	9	0	1	0	1	0	0	31
Тлумач	9	1	35	0	0	19	2	0	6	0	0	0	72	
Разом:	К-сть	34	7	305	5	8	435	6	2	21	3	3	0	829
	%	8,23	35,0	19,82	12,2	53,34	24,94	25,0	18,18	12,73	11,54	12,0	0	20,57
Середньо-східні повіті	Цишанів	2	0	10	1	0	24	3	0	0	1	0	0	41
	Яворів	2	0	7	0	0	20	0	0	0	1	0	0	30
	Рава	12	0	26	4	0	17	1	2	4	1	0	0	67
	Жовква	8	0	44	0	0	14	1	0	2	0	0	0	69
	Львів	4	0	42	0	0	39	0	0	2	0	0	0	87
	Бібрка	7	1	35	0	1	26	0	1	1	0	0	0	72
	Рогатин	12	0	37	0	1	44	0	0	2	0	0	0	96
	Перемишляни	4	0	34	2	1	25	0	0	0	0	0	0	66
	Бережани	9	0	35	1	0	20	0	0	2	0	0	0	67
	Підгайці	23	0	32	0	0	39	2	0	13	0	0	1	110
Разом:	К-сть	83	1	302	8	3	268	7	3	26	3	0	1	705
	%	20,1	5,0	19,62	19,51	20,0	15,36	29,17	27,28	15,76	11,54	0	14,23	17,49
Північно-східні повіті	Золочів	14	1	56	0	0	60	0	1	4	0	0	0	136
	Броди	11	0	45	1	0	41	0	0	3	0	0	0	101
	Сокаль	20	0	65	4	0	20	0	0	7	0	0	0	116
	Кам'янка	6	0	38	0	0	56	0	0	1	1	0	0	102
Разом:	К-сть	51	1	204	5	0	177	0	1	15	1	0	0	455
	%	12,35	5,0	13,26	12,2	0	10,15	0	9,09	9,09	3,85	0	0	11,29
Поділля і Покуття	Тернопіль	30	0	25	0	0	51	1	0	4	0	0	2	115
	Збараж	18	0	21	0	0	44	0	0	9	0	14	1	107
	Скалат	21	0	12	1	0	39	0	0	5	0	1	0	79
	Требовля	13	0	18	0	1	27	0	0	3	0	0	0	62
	Гусятин	17	0	16	0	0	58	0	1	7	0	0	1	100
	Чортків	3	0	37	1	0	35	0	0	2	1	0	0	83
	Борщів	14	0	13	2	2	55	0	0	4	0	0	0	90
	Заліщики	14	0	21	0	0	30	0	0	9	0	1	0	75
	Бучач	13	0	25	2	0	21	2	0	1	0	0	0	64
	Городенка	16	1	37	2	0	57	0	0	6	1	0	0	120
Снятин	5	0	25	0	0	14	0	0	6	1	0	1	52	
Разом:	К-сть	170	1	250	8	3	431	3	1	56	3	16	5	947
	%	41,16	5,0	16,24	19,51	20,0	24,71	12,5	9,09	33,94	11,54	64,0	71,42	23,5
Галичина	К-сть	413	20	1539	41	15	1744	24	11	165	26	25	7	4030

Наприкінці XIX – початку XX ст. у Галичині зросли площі під зерновими і кормовими культурами, коренеплодами та овочами. Натомість, зменшилися площі під технічними культурами (табл. 10).

Таблиця 10

Площі під сільськогосподарськими культурами у 1884–1906 рр.¹¹

С/г культури, угіддя	1884–1893		1896–1905		1906		1896–1905
	Площа, тис. га	% ріллі	Площа, тис. га	% ріллі	Площа, тис. га	% ріллі	% ріллі
Зернові	2306	64,6	2145	56,4	2399	63,0	60,9
Бобові	139	3,6	142	3,7	141	3,7	2,7
Олійні	14	0,4	10	0,3	14	0,4	0,3
Технічні	63	1,5	48	1,3	44	1,2	1,1
Коренеплоди	463	12,1	494	13,0	612	16,1	15,0
Кормові трави	302	7,9	346	9,1	392	10,3	12,0
Овочі	0	0	8	0,2	15	0,4	0,2
Пасовища, землі під паром	515	12,8	607	16,0	187	4,9	7,8

Якщо за період з 1884 до 1906 рр. площі піж культурами приблизно рівнялися. То зовсім незрозумілим є різке зменшення земель під паром – утрое за один рік. Бачиться, що це швидше статистична помилка, оскільки практично паритетно зросла площа під зерновими – в межах 10 %.

¹¹ Bujak F. Galicya / F. Bujak. – Lwów : Księgarnia H. Altenberga, 1908. – Tom I. Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo. – S. 287.

Урожайність і валовий збір сільськогосподарських культур за 1884–1906 рр. зросли приблизно на 25–40 % (табл. 11). Валовий збір сільськогосподарських культур, що були зібрані 1906 р. у Східній Галичині, за всіма показниками перевершували такі у Західній Галичині. загалом ці 7 культур дали 1432 тис. ц валу продукції. Урожайність також була вищою у Східній Галичині, за винятком вівса. Інші культури давали неоднакові урожаї впродовж 20 років в тій чи іншій частині Галичині.

Таблиця 11

Валовий збір та урожайність основних сільськогосподарських культур¹²

С/г культура	1884–1893		1896–1905		1906			
	Урожайність, ц/га		Урожайність, ц/га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, тис. ц	
	Західна Галичина	Східна Галичина	Західна Галичина	Східна Галичина	Західна Галичина	Східна Галичина	Західна Галичина	Східна Галичина
Пшениця	7,1	8,9	9,5	10,5	10,3	11,9	1319	4468
Жито	5,6	7,7	8,9	8,5	9,4	9,8	2415	4382
Ячмінь	8,8	7,4	8,6	7,8	9,5	9,5	1145	2219
Овес	7,8	5,8	8,5	6,2	11,1	9,3	2555	4005
Кукурудза	?	10,4	?	10,7	?	13,9	?	1129
Картопля	66,8	90,4	96,6	108,7	113,8	110,0	22371	39013
Цукрові буряки	174,7	165,1	212,5	205,4	227,0	212,0	325	1107

Інші сільськогосподарських культур впродовж 1904–1906 рр. дали хороші врожаї, що на 10–25 % перевершували показники 1910–1920-х рр. (табл. 12).

Таблиця 12

Валовий збір та урожайність сільськогосподарських культур, 1904–1906 рр.

С/г культура	Західна Галичина		Східна Галичина		Польща
	Валовий збір, тис. ц	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. ц	Урожайність, ц/га	Урожайність, ц/га
Гречка	62	8,6	842	14,9	13,3
Просо	64	10,9	350	13,6	12,7
Ріпак	22	13,8	117	11,3	13,1
Бобові	285	10,2	1514	13,0	12,2
Солома	16962	?	36139	?	?
Мак	?	?	8,7	8,8	8,6
Аніс, тмін	?	?	3,7	9,7	9,8
Льон (насіння)	16	3,9	55	4,5	4,6
Льон (волокно)	16	3,8	95	7,7	7,5
Коноплі (насіння)	9	4,6	112	6,1	5,3
Коноплі (волокно)	10,5	5,2	131	7,1	6,8
Тютюн	?	?	41	12,5	13,4
Хміль	2,8	3,8	10	4,1	5,2
Кормові буряки	4040	374,0	3858	243,0	204,0
Ріпа	69	72,0	?	?	97,0
Капуста	1878	150,0	1640	105,0	103,8
Конюшина	4373	32,9	4762	24,9	31,8
Мішані трави	260	19,0	1566	26,0	27,2
Лучні трави	3792	21,6	12701	20,5	28,7

Загалом у 1904–1906 рр. річний валовий збір сільськогосподарських культур у Галичині склав 180941,7 тис. ц, в т.ч. (тис. ц): зернові – 23637; бобові – 1799; технічні – 649,7; коренеплоди – 74301; кормові – 80555.

На одного галичанина вироблялося 48 кг пшениці, 55 кг жита, 9 кг кукурудзи, що становило 112 кг зернових. Для порівняння, у Росії вирощувалося 370 кг на кожного жителя, у Франції – 240 кг, Англії – 190 кг, що у декілька разів більше, ніж у Галичині.

¹² Bujak F. Galicya / F. Bujak. – Lwów : Księgarnia H. Altenberga, 1908. – Tom I. Kraj. Ludność. Społeczenstwo. Rolnictwo. – S. 296.

Вартість зернових у 1906 р. значно зросла, порівняно з попередніми роками (1900 р. – 165 млн корон; 1901 р. – 200 млн корон; 1902 р. – 211 млн корон; 1903 р. – 174 млн корон; 1904 р. – 304,66 млн корон; 1905 р. – 289 млн корон) і становила 293,6 млн корон, в т.ч.: пшениця – 87904 тис. корон за ціною 15,8 кор./ц; жито – 77536 тис. корон за ціною 12,3 кор./ц; ячмінь – 41000 тис. корон за ціною 12,25 кор./ц; овес – 87110 тис. корон за ціною 14,3 кор./ц¹³.

Станом на 1910 р. у Західній Галичині було 1104619 га (30,8 %) ріллі, а у Східній – 2378437 або 68,2 %. Вона розподілялася наступним чином¹⁴ (табл. 13).

Таблиця 13

Площі під зерновими у 1911 р. (десятин*)

Сільськогосподарські культури	Зайнято в 1911 р.					
	Західна Галичина		Східна Галичина		Галичина	
	Площа	%	Площа	%	Площа	%
Пшениця озима	104377		344182		448559	
Пшениця яра	1519		34178		35697	
Всього пшениця	105896	9,6	378360	15,9	484256	13,9
Жито озиме	235319		399096		634415	
Жито яре	3467		4215		7682	
Всього жито	238786	21,6	403311	17,0	642097	18,4
Ячмінь	96801	8,8	214330	9,0	311131	9,0
Овес	231809	21,0	413827	17,4	645636	18,6
Картопля	152939	13,3	317578	13,4	470517	13,5
Кукурудза	133		57144		57277	
Полба	3159		578		3737	
Суміш зернових	8714		938		9652	
Гречка	5361		50772		56133	
Просо	5232	2,1	13424	5,2	18656	4,3
Горох	3195		32008		35203	
Квасоля	0		1305		1305	
Вика	6643		20202		26845	
Люпин	11338		6226		17564	
Біб	4654		31664		36318	
Всього бобові	25830	2,3	91405	3,8	117235	3,3
Рапс	897		4320		5217	
Рижик	0		135		135	
Мак	0		433		433	
Аніс	0	0,4	36	1,0	36	0,82
Льон	2274		6492		8766	
Конопля	1085		12659		13744	
Тютюн	0	0	1773	0,07	1773	0,07
Хміль	307	0	1675	0,07	1982	0,05
Цукровий буряк	1079	0,1	4624	0,2	5703	0,2
Кормовий буряк	7925	0,7	14938	0,6	22863	0,7
Морква	1012	0,1	1337	0,06	2349	0,1
Цикорій	71	0	92	0	163	0
Капуста	7039	0,6	8239	0,35	15278	0,44
Овочі	601	0	6225	0,25	6826	0,2
Конюшина	131427	12,0	197448	8,3	328875	9,3
Суміш віки	15704	1,4	51702	2,2	67406	1,9
Інші культури	60538	5,5	124642	5,2	185180	5,25
Разом:	1104619	100	2378437	100	3483056	100

* 1 десятина = 1,0925 га

Як видно, найбільше поширення мав овес, яким було зайнято 18,6 % сільськогосподарських угідь. Дещо менші площі були зайняті житом (18,4 %) та пшеницею (13,9 %). Однак, між цими зерновими була різниця у їх географічному розподілі: пшеницю здебільшого сіяли у східній Галичині. А овес та жито – у Західній. Загалом же, ці три культури займали понад половину всіх сільгоспугідь (50,9 %), причому ярові пшениця та жито не відігравали суттєвої ролі у структурі зернових культур. Наступні

¹³ Bujak F. Galicya / F. Bujak. – Lwów : Księgarnia H. Altenberga, 1908. – Tom I. Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo. – S. 300–301.

¹⁴ Крюковъ Н.А. Славянскія земли / Н.А. Крюковъ. – Петроградъ : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Томъ II. – Часть I. Галиція : Сельское хозяйство въ Галиціи въ связи съ общимъ развитіемъ страны. – С. 99.

за площами були угіддя картоплі (13,5 %), конюшини (9,3 %) та ячменю (9 %). Всі інші культури відігравали у Галичині другорядну роль¹⁵.

Напередодні Першої світової війни найбільші площі зернових були зайняті посівами вівса та жита. Така картина, проте, не відтворювала ситуації у динаміці площ під зерновими впродовж 1874 – 1913 рр. За сорок років площі під пшеницею зросли з 13,9 до 22,4 %, жита – з 26,4 до 28,2 %, а, от, площі під ячменем зменшилися з 19,8 до 13,8 % (табл. 14).

Таблиця 14

Роки	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Інші зернові	Разом
1874	13,9	26,4	19,8	30,4	9,5	100,0
1897	19,0	24,8	15,7	33,0	7,5	100,0
1913	22,4	28,2	13,8	29,6	6,0	100,0

Впродовж першого десятиліття ХХ ст. урожаї сільгоспкультур не мали чітких особливостей і закономірностей¹⁷ (табл. 15).

Таблиця 15

Регіон	1901–1910 рр.		1911 р.	
	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га
Жито				
Західна Галичина	2246550	9,7	2918256	11,2
Східна Галичина	3933803	9,9	5394380	12,2
Галичина	6180353	9,8	8312636	11,9
Австро-Угорщина	24146267	12,4	26424872	13,0
Ячмінь				
Західна Галичина	1116407	9,6	1176995	11,1
Східна Галичина	2214829	9,7	3118602	13,3
Галичина	3331236	9,65	4295597	12,65
Австро-Угорщина	15730746	13,5	16188527	14,8
Овес				
Західна Галичина	2457404	10	2801163	11,1
Східна Галичина	3738537	8,6	5627005	12,5
Галичина	6195941	9,5	8428168	12,0
Австро-Угорщина	20141720	10,9	22682024	12,1
Кукурудза				
Західна Галичина	341	8,0	1112	7,7
Східна Галичина	909904	11,6	718179	11,5
Галичина	910245	11,4	719291	11,5
Австро-Угорщина	40685850	12,1	3038850	10,0
Картопля				
Західна Галичина	?	100,8	17647735	105,8
Східна Галичина	?	119,2	47146541	136,0
Галичина	?	111,2	64794276	126,3
Австро-Угорщина	?	?	115954737	92,4

Як видно з табл. 16, урожайність основних сільськогосподарських культур у Галичині значно поступалася середньоевропейським показникам, за винятком картоплі, що рівнялася йому. Урожайність зернових була удвічі меншою, ніж у європейських країнах. Причин на то було багато, перш за все екстенсивне ведення господарства, низький рівень механізації та культури виробництва.

На одного мешканця Галичини вирощувалося щорічно: 71 кг пшениці, 82 кг жита, тоді, як середньоевропейський показник сягав, відповідно, 113 та 103 кг.

¹⁵ Крюков Н.А. Славянські землі / Н.А. Крюков. – Петроград : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Том II. – Часть I. Галиція : Сельское хозяйство в Галиции в связи с общим развитием страны. – С. 99.

¹⁶ Historia Polski w liczbach / [Przewodniczący prof., dr Franciszek Kubiczek; Redaktor Główny prof., dr hab., Andrzej Jezierski, prof., dr hab., Andrzej Wyczański]. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2006. – Tom II. Gospodarka. – S. 214.

¹⁷ Крюков Н.А. Славянські землі / Н.А. Крюков. – Петроград : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Том II. – Часть I. Галиція : Сельское хозяйство в Галиции в связи с общим развитием страны. – С. 100.

1912 р. все вирощене збіжжя у Галичині мало вартість 491 млн корон і становило 129,1 корони/га, а в Судетах. Де були такі ж площі сільськогосподарських земель, відповідні показники становили 830 млн корон або 207,5 корон/га¹⁸.

З наведених даних виявляється, що урожаї основних зернових, за винятком вівса, у Східній Галичині загалом вищі, ніж у Західній. Що ж стосується вівса, то середні урожаї дещо вищі у Західній Галичині.

Таблиця 16

Урожайність основних сільськогосподарських культур у Галичині та Європі (ц/га)¹⁹

Країна, регіон	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Картопля
Бельгія	27	24	29	24	175
Німеччина	23	18	22	19	150
Ірландія	23	19	24	23	107
Голландія	26	19	28	22	190
Австрія	15	15	16	13	100
Галичина	13	11,9	12,65	12,0	126,3
Судети	17	15	17	18	110

Щодо кормових культур²⁰, то картина змінюється: в загальному збори конюшини, кормового буряка та ін. вищі у Західній Галичині (табл. 17).

Таблиця 17

Середній збір кормових культур у 1901–1910 рр. (ц/га)

Сільськогосподарські культури	Західна Галичина	Східна Галичина
Конюшина	35,2	30,0
Кормовий буряк	28,0	24,6
Капуста	134,0	95,1

Таким чином, порівняно незначні збори продовольчого збіжжя в Галичині компенсуються у значній мірі великими урожаями картоплі²¹. Найбільші урожаї зернових збиралися у Сокальському повіті та на Покутті. А картоплі – між Сокалем та Львовом. Зазвичай, на посів 1 га використовувалося (кг): пшениці – 170, ячменю – 150, кукурудзи – 220. Враховуючи це, у середньому на душу населення у Галичині збиралося (кг): пшениці – 50, жита – 60, кукурудзи – 10, або загалом 120 кг зернових.

Цукровий буряк вирощувався спорадично, насамперед у Ярославському (272 господарства), Переворському (375 господарств) і Коломийському (153 господарства) повітах²². Враховуючи природні умови, у Галичині цукровий буряк можна було вирощувати на площі біля 225 тис. га замість 5 тис. га, що використовувалися у 1910 р.

Хміль вирощували лише у Східній Галичині, головним чином у Бродівському (415 господарств), Кам'яно-Струмилівському (193 господарства) та Жешівському (28 господарств) повітах²³.

Тютюн вирощувався лише у південно-східній частині Галичини. Монополію мали 456 гмін за спеціальними свідоцтвами. Мінімальна площа становила 5 арів. Ціни на тютюн, у залежності від його якості. Становила 14–100 корон за центнер.

Нижче (табл. 18) простежимо динаміку валового збору зернових протягом 1872–1913 рр. За сорок років спостерігалось різке збільшення валового збору пшениці у 2,5 рази, незважаючи на те, що посівні площі за відповідний період збільшилися лише на 60 %. Приблизно таким же було співвідношення і валового збору жита. Дещо менші урожаї давав овес. А валовий збір ячменю за вказаний період збільшився лише на 11 % при зменшенні площ на 43 %.

Таблиця 18

Середньорічний валовий збір зернових та картоплі у Галичині²⁴

¹⁸ Diamant H. Położenie gospodarze Galicyi przed wojną / H. Diamant. – Lipsk, 1915. – S. 47.

¹⁹ Diamant H. Położenie gospodarze Galicyi przed wojną / H. Diamant. – Lipsk, 1915. – S. 45.

²⁰ Крюковъ Н.А. Славянскія земли / Н.А. Крюковъ. – Петроградъ : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Томъ II. – Часть I. Галиція : Сельское хазяйство въ Галиціи въ святи съ общимъ развитіемъ страны. – С. 101.

²¹ Крюковъ Н.А. Славянскія земли / Н.А. Крюковъ. – Петроградъ : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Томъ II. – Часть I. Галиція : Сельское хазяйство въ Галиціи въ святи съ общимъ развитіемъ страны. – С. 103.

²² Крюковъ Н.А. Славянскія земли / Н.А. Крюковъ. – Петроградъ : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Томъ II. – Часть I. Галиція : Сельское хазяйство въ Галиціи въ святи съ общимъ развитіемъ страны. – С. 104.

²³ Крюковъ Н.А. Славянскія земли / Н.А. Крюковъ. – Петроградъ : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. – Томъ II. – Часть I. Галиція : Сельское хазяйство въ Галиціи въ святи съ общимъ развитіемъ страны. – С. 105.

Роки	Зернові						Картопля	Зернові	Картопля
	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Інші	Разом			
	тис. т								
1872–1876	267	376	343	392	130	1508	2125	91,9	87,3
1876–1880	295	408	315	454	169	1641	2433	100,0	100,0
1884–1888	406	464	303	471	157	1801	3461	109,8	142,3
1896–1900	382	451	381	488	131	1832	4316	111,7	177,4
1901–1910	522	619	333	620	198	2292	5401	139,7	222,0
1909–1913	623	805	381	741	155	2705	5657	164,8	232,5

Урожайність зернових культур протягом 1872–1913 рр. постійно зростала (табл. 19): пшениця – на 33 %, жито – на 74 %, ячмінь – на 42 %, овес – удвічі. Загалом урожайність основних зернових культур зросла на 61 % – з 6,9 до 11,1 квінтала з гектара. За цей же період урожайність картоплі зросла з 72 до 111 квінтала з гектара або на 54 %.

У структурі валового збору зернових культур спостерігалися також певні закономірності, що були тісно пов'язані з попередніми показниками, тобто розподілом посівних площ та урожайністю. Зі всього валу основних зернових культур практично пропорційно розболілися валові збори пшениці, жита та вівса, майже удвічі менший валовий збір давав ячмінь (табл. 20). За період з 1878 до 1913 рр. у структурі валового збору зернових на 4,8 % зріс вал жита, на 4,4 % – пшениці; овес давав практично однаковий відсоток, а питома вага ячменю та інших зернових зменшилися, відповідно, на 4,7 та 4,2 %.

Таблиця 19

Урожайність зернових у Галичині (у квінталах з 1 га)²⁵

Роки	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Разом	Картопля
1872–1876	8,8	6,5	7,9	5,9	6,9	72
1880–1884	9,1	7,2	8,0	6,4	7,5	85
1884–1888	9,5	7,6	8,5	7,2	8,0	92
1894–1898	9,2	8,0	8,2	7,3	8,0	100
1901–1910	11,0	9,9	9,7	9,1	10,0	110
1909–1913	11,7	11,3	11,2	10,7	11,1	111

Таблиця 20

Структура валового збору зернових у Галичині (у квінталах з 1 га)²⁶

Роки	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Інші	Разом
1878–1882	18,6	25,0	18,8	27,7	9,9	100
1909–1913	23,0	29,8	14,1	27,4	5,7	100

Незважаючи на збільшення урожайності зернових культур на початку ХХ ст., у Галичині панічно не вистачало харчових видів збіжжя. Якщо у Німеччині в 1908–1912 рр. урожайність пшениці становила 20,7 ц/га, ячменю – 20,1, жита – 17,8 ц/га, у Австрії, відповідно, 13,7, 14,6 та 13,8 ц/га, то у Галичині, – відповідно, 11, 12 та 11 ц/га²⁷. Таким чином, на одного мешканця краю приходилося 112 кг харчового збіжжя, у Німеччині – 200, у Англії – 190, а в Росії – 370 кг. Для покриття дефіциту Галичина закуповувала для потреб населення майже 2,5 млн ц збіжжя.

Однією з причин було екстенсивне ведення сільського господарства, насамперед, незначне використання органічних і мінеральних добрив. Останні становили основну складову підвищення

²⁴ Historia Polski w liczbach / [Przewodniczący prof, dr Franciszek Kubiczek; Redaktor Główny prof., dr hab., Andrzej Jezierski, prof., dr hab., Andrzej Wyczański]. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2006. – Tom II. Gospodarka. – S. 216.

²⁵ Historia Polski w liczbach / [Przewodniczący prof, dr Franciszek Kubiczek; Redaktor Główny prof., dr hab., Andrzej Jezierski, prof., dr hab., Andrzej Wyczański]. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2006. – Tom II. Gospodarka. – S. 216–217.

²⁶ Historia Polski w liczbach / [Przewodniczący prof, dr Franciszek Kubiczek; Redaktor Główny prof., dr hab., Andrzej Jezierski, prof., dr hab., Andrzej Wyczański]. – Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2006. – Tom II. Gospodarka. – S. 217.

²⁷ Górski A. Braki krajowej produkcji w Galicyi / A. Górski. – Krakow, 1916. – S. 34.

урожайності зернових. У Європі для цього використовували поташ (K_2CO_3). Для прикладу, у Австрії їх вносили 114 кг/км², в Угорщині – 18, а в Німеччині – аж 1529 кг/км². Тому й не дивно, що урожайність зернових у Німеччині була удвічі вищою. Ніж у Галичині.

У 1927–1929 рр. сіялося 91–97 % ріллі, решта перебувала під паром. Цікавим є те, що у дідицьких господарствах під паром перебуло 7–12 % ріллі, у селянських – 2–8,5 %²⁸.

Динаміка зміни сівозмін за періоди 1909–1913 та 1925–1929 рр. показала, що у перший період пшеницю сіяли на 20,01 %, у другому – 19,27 %; жито, відповідно, на 39,02 та 45,05 %, ячмінь – 13,32 та 13,45; овес – 27,65 та 22,19 %. Отже, відбулося збільшення площ під житом та зменшення – під вівсом. Посіви пшениці та ячменю мали приблизно стабільні площі²⁹ (табл. 21).

Таблиця 21

Восводство	Площі під основними зерновими культурами (тис. га)											
	Пшениця			Жито			Ячмінь			Овес		
	1909–1913	1925–1929	+ % до попереднього періоду	1909–1913	1925–1929	+ % до попереднього періоду	1909–1913	1925–1929	+ % до попереднього періоду	1909–1913	1925–1929	+ % до попереднього періоду
Львівське	179,9	168,0	93,3	280,6	312,2	111,5	104,2	94,6	90,8	238,0	200,1	84,0
Станиславівське	76,7	65,0	84,7	85,9	102,0	119,8	41,2	31,2	74,8	115,4	106,8	92,5
Тернопільське	193,1	162,8	84,3	165,4	204,9	124,1	117,3	126,3	107,6	138,3	95,6	69,0
Сх. Галичина	449,7	395,8	88,0	531,9	619,1	116,4	262,7	252,1	96,0	491,7	402,5	81,9

Посіви пшениці у Галичині скоротилися на 12 %, ячменю – на 4 % та вівса – на 18 %; спостерігалось зростання площ під житом на 16,4 %. Урожайність основних зернових культур у Галичині була меншою, ніж у інших країнах Центрально-Східної Європи (табл. 22). У трьох воєводствах Галичини вирощувалося: 1909–1913 рр. – 19009,8 тис. ц; 1925–1929 рр. – 16053,6 тис. ц основних зернових культур.

Таблиця 22

Воєводство	Валовий збір основних зернових культур (тис. ц) ³⁰							
	Пшениця		Жито		Ячмінь		Овес	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське	2212,3	1560,0	2383,2	2791,9	1209,0	855,8	2617,7	1799,2
Станиславівське	876,0	651,2	935,8	1041,6	468,7	287,1	1119,4	924,8
Тернопільське	2297,8	1713,7	1934,9	2145,2	1337,0	1285,0	1618,0	998,1
Східна Галичина	5386,1	3924,9	5253,9	5978,7	3014,7	2427,9	5355,1	3722,1

Урожайність основних зернових культур якнайкраще характеризувала стан рільництва у Галичині, особливо у порівнянні з іншими країнами світу (табл. 23).

У порівнянні з Польщею – у Галичині урожаї 1909–1913 рр. були приблизно рівними. А, от, у 1925–1929 урожайність була на 20–25 % нижчою. Однак, тенденція зменшення урожайності спостерігалася і в цілому світі. З табл. 66 видно, що на фоні світу Галичина виглядала досить пристойно – урожайність пшениці та жита були вищими світових показників, ячменю – приблизно однаковими, а вівса – меншою. У порівнянні з Європою Галичина виглядала досить «блідо» – урожайність основних зернових культур була нижчою на 30–50 %, а з окремими провідними країнами (Англія, Німеччина) – удвічі. У Галичині в основному сіяли озимі пшеницю (93–96 % площі) та жито (97–99 % площі) та ярий ячмінь (90–96 % площі)³¹. 1929 р. селянські господарства (площа одного – менше 50 га) вирощували: 78,1 % пшениці, в т.ч. 78,9 % озимої та 57,3 % ярої; 87,6

²⁸ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 57–58.

²⁹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 62–63.

³⁰ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 67.

³¹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 77.

% жита; 85,1 % ячменю, в т.ч. 77,2 % озимого та 85,4 % ярого; 81,8 % вівса; 83,9 % основних зернових культур³².

Таблиця 23

Урожайність основних зернових культур (ц/га)³³

Країна, регіон	Пшениця		Жито		Ячмінь		Овес	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське	12,3	9,3	11,7	8,9	11,6	9,0	11,0	9,0
Станіславівське	11,3	10,0	10,9	10,2	11,2	9,2	9,7	8,7
Тернопільське	11,9	10,5	11,7	10,5	11,4	10,2	11,7	10,4
Східна Галичина	11,8	9,9	11,4	9,9	11,4	9,5	10,8	9,3
Австралія	8,1	8,2						
Англія	21,2	22,2			18,5	20,4	17,4	19,5
Аргентина	6,6	8,0					9,9	11,4
Болгарія	6,2	10,0						
Данія					23,1	25,8		
Іспанія	9,2	8,8			11,5	11,0		
Італія	10,5	11,9						
Канада	13,3	12,4			15,3	14,4	13,9	12,0
Німеччина	22,7	18,9	18,6	15,4	21,2	22,7	19,8	17,7
Польща	12,4	12,3	11,2	10,9	11,8	12,1	10,2	11,5
Румунія	12,9	8,4			10,2	7,3	9,4	7,7
СРСР	6,9	7,4	7,5	7,8	8,6	7,2	8,0	8,4
США	9,9	10,0	10,1	8,7	13,1	14,3	11,0	11,5
Угорщина	13,2	13,2	11,8	10,7				
Франція	13,1	14,1	10,6	11,3	14,3	15,0	13,4	14,0
Чехословаччина		16,5		15,4		17,2		16,1
Югославія	10,5	11,2						
Японія					16,1	18,9		
Світ	9,4	9,6	10,1	9,5	11,1	10,8	11,3	11,4
<i>Галичина до світу</i>	<i>+2,4</i>	<i>+0,3</i>	<i>+1,3</i>	<i>+0,4</i>	<i>+0,3</i>	<i>-1,3</i>	<i>-0,5</i>	<i>-2,1</i>

Валові збори зернових культур не забезпечували місцеве населення збіжжям. Особливо у Львівському та Станіславівському воєводствах (табл. 24).

Таблиця 24

Валовий збір та консумція зернових культур³⁴

Воєводство	Консумція збіжжя, т		Валовий річний збір збіжжя, т	Відхилення, +/-
	Денна	Річна		
Львівське	1563	570495	435190	-135305
Станіславівське	775	282875	169280	-113595
Тернопільське	821	299665	385890	+86225
Східна Галичина	3159	1153035	990360	-162675

Східна Галичина вирощувала близько 1 млн т збіжжя, однак, лише Тернопільське воєводство мало надлишок збіжжя. Промислові млини покривали консумцію у наступних відсотках по воєводствах: Львівське – 29,0, Станіславівське – 11,3, Тернопільське 5,3 %. Ці ж млини покривали потребу міст на Львівщині – 133,0 %, Станіславівщині – 62,4 %, Тернопіллі – 37,6 %³⁵. Ці дані вказують на недостатність промислових млинів у Галичині, оскільки вони лише на 13,8 % забезпечують сільське населення мукою та на 74,3 % – міське.

Зернові Галичини мали погані класифікаційні показники. За вагою на 100 л негативне сальдо складало: пшениця – 5; жито – 5, ячмінь – 10, овес – 1 кг³⁶.

Збіжжя Галичини за вологістю мали: пшениця на 0,8 та жито – на 0,5, овес – на 0,15 нижче норми, а ячмінь – на 0,15 вище норми³⁷.

³² Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 79–85.

³³ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 71–72.

³⁴ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 87.

³⁵ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 93.

³⁶ Hirschmanns Vademecum für den Landwirt. – Wien, 1920. – Tom I. – S. 370–372.

Забрудненість зерна пшениці, вівса та ячменю була у нормі, а жита перевищувала ГДК на 20 %³⁸. З інших зернових культур, що відігравали незначну роль у житті населення та господарстві Галичини можна виділити гречку, просо та кукурудзу (табл. 25–27).

Таблиця 25

Воєводства	Гречка ³⁹					
	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське	63,8	16,0	549,4	104,4	8,6	6,5
Станиславівське		2,7		15,4		5,6
Тернопільське		55,1		484,1		8,8
Галичина	63,8	73,8	549,4	603,9	8,6	7,0

Таблиця 26

Воєводства	Просо ⁴⁰					
	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське	18,6	12,3	162,5	142,7	9,2	11,6
Станиславівське		3,0		36,7		12,1
Тернопільське		5,7		72,5		12,5
Галичина	18,6	21,0	162,5	251,9	9,2	12,1

Таблиця 27

Воєводства	Кукурудза ⁴¹					
	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське	66,1	2,0	713,8	20,5	10,7	10,2
Станиславівське		46,5		444,0		10,0
Тернопільське		38,6		403,2		10,4
Галичина	66,1	87,1	713,8	867,7	10,7	10,2

Очевидно, що, незважаючи на добрі врожаї проса та кукурудзи, які перевищували урожайність основних зернових культур, вони не мали широкого розповсюдження у рослинництві Галичини. Це, тим більше не зрозуміле, оскільки вони могли б складати раціон харчування місцевого населення та свійських тварин. Площі цих культур з 1909 до 1929 рр. збільшилися на 10–20 %. Впродовж 1929–1938 рр. у Галичині значно зріс валовий збір основних сільськогосподарських культур (табл. 28): пшениці – на 32 %; жита – на 20 %; картоплі – 22 %. Водночас, валовий збір ячменю зменшився на 25 %, вівса – на 6 %, цукрового буряка – на 57 %. Встановлено, що надзвичайно низькі урожаї спостерігалися у 1932–1934 р.: пшениця і овес – 1932 р.; жито – 1934 р.; ячмінь – 1938 р.; картопля і цукрові буряки – 1933 р.

Таблиця 28

Валовий збір основних сільськогосподарських культур Галичини, млн. ц⁴²

³⁷ Прянишников В. Частное земледелие / В. Прянишников. – Берлин. 1922. – С. 220.

³⁸ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 107.

³⁹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 109–113.

⁴⁰ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 109–113.

⁴¹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 109–113.

⁴² Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1930. – S. 20; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1931. – S. 20; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1933. – S. 20; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny «Biblioteka Polska» w Bydgoszczy, 1934. – S. 29; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1935. – S. 41; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1936. – S. 42; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1937. – S. 71; Mały

Рік	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Картопля	Цукрові буряки
1909–1913	6,3	7,9	3,8	7,4	57,6	1,2
1925–1929	4,8	7,6	2,9	5,3	52,6	3,8
1929	5,3	7,9	3,5	6,8	59,3	4,4
1930	6,8	9,4	3,5	6,0	58,0	3,2
1932	3,3	7,6	2,9	5,6	60,7	2,1
1933	6,2	9,0	3,1	6,5	50,0	1,5
1934	5,2	5,0	3,2	5,7	54,2	1,6
1935	6,6	9,4	3,5	6,8	79,2	2,0
1936	7,1	9,2	3,3	7,0	75,6	1,9
1937	5,9	8,1	3,3	6,2	64,4	2,8
1938	7,0	9,4	2,8	6,4	72,3	2,8

Відповідно до валового збору коливалася й урожайність основних сільськогосподарських культур (табл. 29). Так, 1932 р. урожайність пшениці була удвічі меншою від середнього показника за 1929–1938 рр.; решта культур давали урожайність меншу на 15–25 %.

Таблиця 29

Урожайність основних сільськогосподарських культур Галичини, ц⁴³

Рік	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Картопля	Цукрові буряки
1909–1913	11,7	11,3	11,2	10,6	110	200
1925–1929	9,8	9,6	9,4	9,2	101	187
1929	9,8	9,3	10,1	10,7	103	168
1930	11,4	11,0	10,4	9,6	99	209
1931	10,6	8,9	10,0	9,4	109,5	
1932	5,3	9,6	9,2	9,0	101	185
1933	10,4	10,8	9,8	10,5	81	168
1934	9,0	7,3	9,6	9,2	89	173
1935	10,6	11,7	11,1	11,0	122	188
1936	11,4	11,2	10,8	11,3	114	161
1937	10,0	12,0	10,1	10,1	106	189
1938	10,7	11,3	10,2	10,5	106	184

Галичина займала досить низьке місце на світовому ринку основних сільськогосподарських культур (табл. 30). Лише жито та, особливо, картопля мали для світового показника відносно непоганий рівень.

Окрім основних сільськогосподарських культур у Галичині вирощували й інші зернові, бобові та технічні культури (табл. 31). Достатньо значні врожаї давали лучні трави, льон, конопля, просо та кукурудза.

Значні площі займали й бобові культури, насамперед, горох, біб, квасоля та сочевиця – 213,2 тис. га (табл. 32). Найвища урожайність гороху була у Тернопільському. А квасолі. Бобу та сочевиці – у Львівському воєводстві.

rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1938. – S. 73; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Drukarnia Techniczna, Sp. Akc. w Warszawie, 1939. – S. 78–79.

⁴³ Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1930. – S. 21; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1931. – S. 20; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1933. – S. 20; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny «Biblioteka Polska» w Bydgoszczy, 1934. – S. 29; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1935. – S. 41; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1936. – S. 42; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1937. – S. 72; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1938. – S. 73; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Drukarnia Techniczna, Sp. Akc. w Warszawie, 1939. – S. 78–79; Statystyka rolnicza. 1937. – Warszawa, 1938. – Seria C. – Zeszyt 92. – S. 116–117.

Валовий збір основних сільськогосподарських культур у світі, млн. ц⁴⁴

Рік	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	Картопля	Цукрові буряки
1924–1928	1133	436	351	665	1736	578
1925–1929	1173	459	378	688	1832	591
1927–1931	992	238	322	522	1444	518
1928–1932	1262	459	406	672	1992	632
1929–1933	1384	474	411	644	2031	608
1930–1935	1278	470	395	623	2058	627
1931–1936	1269	464	396	621	2094	614
<i>Середньорічний</i>	<i>1213</i>	<i>429</i>	<i>380</i>	<i>634</i>	<i>1884</i>	<i>595</i>
<i>Валовий збір Галичини</i>	<i>7,0</i>	<i>9,4</i>	<i>2,8</i>	<i>6,4</i>	<i>72,3</i>	<i>2,8</i>
<i>Питома вага Галичини на світовому ринку</i>	<i>0,58</i>	<i>2,19</i>	<i>0,74</i>	<i>1,01</i>	<i>3,84</i>	<i>0,47</i>

Площі посівів, валовий збір та урожайність інших сільськогосподарських культур Галичини (1936 р.)⁴⁵

С/г культури	Площа, тис. га	Валовий збір, тис. ц	Урожайність, ц/га
Гречка	65,4	364,9	6,1
Просо	24,1	287,5	12,0
Кукурудза	84,8	1000,7	13,2
Мішанка зернових	27,9	272,5	9,8
Горох	17,8	190,5	10,8
Квасоля, біб, сочевиця	21,6	199,8	9,9
Мішанка зернових і бобових, насіння	5,8	53,4	9,7
Пелюшка, насіння	0,33	2,9	9,1
Вика і бобик, насіння	16,0	157,4	10,0
Коношина, насіння	58,6	120,7	2,2
Серадела, насіння	0,63	3,0	5,7
Люпин, насіння	7,6	81,8	10,6
Льон, насіння	15,8	85,9	5,35
Льон, волокно	15,8	44,7	2,8
Конопля, насіння	16,3	102,1	6,05
Конопля, волокно	16,3	58,1	3,6
Ріпак	5,26	59,95	11,8
Хміль	0,38	1,66	4,35
Тютюн	2,99	44,3	19,3
Лучна трава	682,8	17699,6	25,85
Коношина	315,5	10905,7	33,5
Пелюшка	0,21	3,37	16,0
Вика та бобик	6,6	115,2	15,15
Серадела	1,1	14,6	15,0
Мішанка зерново-бобова	4,5	73,35	17,5
Інші трави	3,8	59,9	13,85

Бобові культури Галичини⁴⁶

⁴⁴ Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1930. – S. 23; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1931. – S. 21–22; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1933. – S. 21; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny «Biblioteka Polska» w Bydgoszczy, 1934. – S. 31; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1935. – S. 44; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1936. – S. 45; Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1937. – S. 76.

⁴⁵ Statystyka rolnicza. 1936. – Warszawa, 1936. – Seria C. – Zeszyt 61. – Cz. I–II. – S. 17–23.

Воєводства	Горох						Квасоля, біб, сочевиця					
	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га		Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське		3,5		27,2		7,8		4737		36291		9,8
Станиславівське	37,7	1,6	367,2	13,1	9,8	8,4	?	5426	?	45859	?	8,1
Тернопільське		9,4		84,4		9,1		11005		93357		8,1
Галичина	37,7	14,5	367,2	124,7	9,8	8,4	?	21168	?	175507	?	8,7

З технічних культур найважливіше значення мали картопля, цукровий буряк, морква, бруква та ін. Картопля використовувалася як харчовий продукт, так і як сировина для виробництва горілки, крохмалю тощо. Картоплю вирощували на значних площах, де збирали непогані врожаї (табл. 33).

Таблиця 33

Вирощування картоплі у Галичині⁴⁷

Воєводство	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929	1909–1913	1925–1929
Львівське	159,2	181,7	19258,8	18001,1	121	99
Станиславівське	108,5	92,6	9764,1	9328,4	90	101
Тернопільське	142,2	110,6	17778,7	13174,4	125	119
Галичина	409,9	384,9	46801,6	40503,9	112	106

Площі під картоплею за 20 років дещо скоротися, однак більший спад спостерігався у валовому зборі коренеплодів та їх урожайності, яка зросла лише у Станиславівському воєводстві.

Найбільшу потребу у продукції картоплярства мало горілане виробництво. Лише у 1928 р. на 287 сільських гуральнях (Львівське воєводство – 157; Станиславівське – 42; Тернопільське – 88) використано 106 тис. т картоплі та вироблено 11484 т чистого спирту. Тут слід зазначити, що напередодні Першої світової війни у Галичині було 890 гуралень, які щорічно виробляли 74800 т чистого спирту, тобто усемеро більше, ніж через 25 років. Окрім гуралень картоплю переробляли на крохмаль та декстрин (клей – *авт.*). У Галичині в 1910–1914 рр. діяло 34 крохмалярні, які переробили 42 тис. т картоплі. 1922–1923 рр. діяло лише 4 крохмалярні, які використали 4,5 тис. т коренеплодів⁴⁸.

Другою важливою технічною культурою у Галичині був цукровий буряк, який у 1909–1913 рр. на площі у 6 тис. га вирощували лише у Львівському воєводстві (120,16 тис. т). 1925–1929 рр. у Східній Галичині цукровий буряк вирощували на площі 19,4 тис. га (Львівське воєводство – 8,4 тис. га; Станиславівське – 3,1; Тернопільське – 7,9) та отримали 360,92 тис. т продукції (тис. т): Львівське воєводство – 153,37; Станиславівське – 60,82; Тернопільське – 146,73⁴⁹. Таким чином, за 20 років площі під цукровими буряками та валовий збір зросли утричі. Урожайність коливалася від 187 ц/га у Тернопільському воєводстві до 200 ц/га – у Львівському.

Та такі справи тривали недовго. Починаючи з 1930 р., коли почали активно продукувати дешеву цукрову тростину, площі під цукровими буряками у Галичині скоротилися удвічі – до 10,8 тис. га, а валовий збір – майже удвічі (198,41 тис. т). Найбільше скоротилися площі на Тернопіллі⁵⁰.

Ще у Галичині, вірніше на Львівщині, вирощували **цикорій**. 1928–1929 рр. там на площі 22 га вирощено 471,1 т сировини (урожайність – 21,4 ц/га)⁵¹.

⁴⁶ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 117–119.

⁴⁷ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 122.

⁴⁸ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 125, 127.

⁴⁹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 131.

⁵⁰ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 131–133.

⁵¹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 142.

Кормові буряки у Галичині у середині 1920-х рр. вирощувалися на площі 28,9 тис. га (Львівське воєводство – 15,7 тис. га; Станиславівське – 4,4; Тернопільське – 8,8). Валовий збір склав на Львівщині 436,47 тис. т, на Станиславівщині – 124,52 тис. т, на Тернопіллі – 234,91 тис. т. Загалом у Східній Галичині – 795,9 тис. т. Урожайність становила від 268 ц/га у Тернопільському воєводстві до 287 ц/га – у Станиславівському⁵².

Кормова морква займала лише 4,2 тис. га, де вирощено 86,3 тис. т коренеплодів. Найбільша урожайність (229 ц/га) була на Тернопіллі, хоча середньо крайовий показник становив лише 203 ц/га⁵³.

Важливе місце з технічних культур відводилося *льону на волокно* (табл. 34).

Таблиця 34

Вирощування льону у Східній Галичині⁵⁴

Воєводство	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1922	1925–1929	1922	1925–1929	1922	1925–1929
Львівське	7,5	7,9	33,0	52,5	4,4	6,6
Станиславівське	2,6	3,0	12,7	18,6	4,9	6,1
Тернопільське	0,9	1,0	4,3	7,6	4,8	7,4
Галичина	11	11,9	50	78,7	4,7	6,7

У всій Галичині у 1909–1913 рр. під льоном було 10 тис. га (53,1 тис. ц продукції) при урожайності 5,3 ц/га. У 1925–1929 рр., відповідно, 12,9 тис. га, 84,4 тис. ц та 6,3 ц/га⁵⁵. Слід зазначити, що урожайність льону на волокно була на 20 % більшою, ніж середньоевропейський показник. За урожайністю Галичина поступалася лише Бельгії (9,2 ц/га), Франції (8,1 ц/га) та Голландії (7,3 ц/га)⁵⁶. У 1927–1931 рр. Галичина вирощувала понад 4 % світового виробництва льону.

11,5 тис. га сільськогосподарських угідь у 1922 р. використовувалося для вирощування конопель на волокно. До 1925–1929 рр. ця площа зросла на 20 % або на 0,6 тис. га. Збір сировини зріс з 59,5 у 1922 р. до 93,6 тис. ц у 1925–1929 рр. Урожайність коливалася від 5,2 у 1922 р. до 7,2 ц/га – у 1929 р.⁵⁷ Приємно зазначити, що 5 % світового виробництва коноплі на волокно вирощувалося у Східній Галичині, а урожайність поступалася лише Італії, Іспанії та Югославії⁵⁸.

Найбільше тютюну у 1901–1911 рр. продукувала Східна Галичина (табл. 35).

Таблиця 35

Вирощування тютюну у Галичині⁵⁹

Роки	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га
1901	2480	20541	8,4
1902	2579	38407	14,9
1903	2669	48442	10,6
1904	3611	39688	12,0
1905	3448	37326	11,9
1906	2997	47280	15,8
1907	3004	36833	12,3
1908	2983	37329	12,5
1909	2628	43063	16,4
1910	2405	24834	10,3
1911	1938	28284	14,6
1923	812	5244	6,5
1928	3060	56213	17,4
Всього:	2663	35653	12,6

⁵² Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 142.

⁵³ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 143.

⁵⁴ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 146.

⁵⁵ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 149.

⁵⁶ Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1933. – S. 22–23.

⁵⁷ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 152.

⁵⁸ Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. – Warszawa, 1933. – S. 22–23.

⁵⁹ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 166.

Найбільші площі тютюну були у 1904–1905 рр., валовий збір – у 1928 та 1903 рр., урожайність – у 1928 та 1909 рр. 71 % тютюну Галичини вирощувалися у Тернопільському воєводстві, де його урожайність становила понад 19 ц/га, та перевищувала на 2 ц/га середньо польський показник.

Крім вище згаданих сільськогосподарських культур у Галичині у другій половині 1920-х рр. вирощували (тис. ц): льон на насіння (81,7), коноплю на насіння (91,7), ріпак (14,5), мак (3,78) та хміль (11,1)⁶⁰.

З кормових культур для тваринництва важливу роль відігравали конюшина, серадела, вика, бобик, пелюшка та люцерна.

На першому місці серед них займала конюшина, урожай якої збирався двічі на польовий сезон (два покоси).

Наприкінці 1920-х рр. урожай конюшини з Галичини складав близько 1/5 всього її урожаю в Польщі (35873 тис. ц) (табл. 36).

Таблиця 36

Показники вирощування конюшини у Галичині⁶¹

Воєводство	Площа, тис. га		Валовий збір, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	1927–1928	1928–1929	1927–1928	1928–1929	1927–1928	1928–1929
Львівське	68	89	2272	3044	35,9	34,2
Станиславівське	34	50	1379	1809	44,1	36,9
Тернопільське	37	63	1065	2163	35,4	34,4
Галичина	139	202	4716	7016	38,5	35,2

Валовий збір конюшини в 1931–1932 рр., які вважалися неврожайними, становив лише 3,5 млн ц або також 1/5 такого збору у Польщі (17892 тис. ц), а середня урожайність була меншою на 5,4 ц/га від середньої по державі (табл. 37).

Таблиця 37

Збір конюшини у 1932 рр.⁶²

Воєводство	Площа, га			Валовий збір, тис. ц			Урожайність, ц/га		
	1 покiс	2 покiс	Разом	1 покiс	2 покiс	Разом	1 покiс	2 покiс	Разом
Львівське	77169	57877	77169	1305	631	1936	16,9	10,9	25,1
Станиславівське	34278	24386	34278	630	253	883	18,4	10,4	25,8
Тернопільське	34313	23330	34313	498	270	768	14,5	11,6	22,4
Галичина	145760	105593	145760	2433	1154	3587	16,6	11,0	24,4

Таким чином, валовий збір конюшини у Галичині наприкінці 1920-х рр. був удвічі більшим, ніж на початку 1930-х рр. при менших площах посівів. Урожайність за відповідний період зменшилася на третину. Викликано це було, очевидно кліматичними умовами тих років, а зовсім не непродуктивною працею галицьких селян, оскільки відсотки валових зборів з Галичини були пропорційними таким зборам по Польщі.

3/4 площ посівів конюшини були у віданні малих землевласників, однак урожайність була вищою у діличів (відповідно, 28,5 та 34,6 ц/га)⁶³.

Незначні площі посівів та валові збори мали інші кормові культури (табл. 38). Мізерні площі під сераделу були у Станиславівському та Тернопільському, пелюшки – у Станиславівському воєводствах. Лише Львівське воєводство мало 1 % площ середели від Польщі. Зате вику та бобик у Галичині вирощували на значних площах, що займали близько 17 % від їх посівів у Польщі, але урожайність була нижчою на 25 %.

Таблиця 38

Збір інших кормових культур у Галичині⁶⁴

Воєводство	Серадела	Вика та бобик	Пелюшка
------------	----------	---------------	---------

⁶⁰ Храпливий С. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / С. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 155–158.

⁶¹ Zasiwy i zbiory 1927/1928 // Kwartalnik statystyczny. – 1929. – Z. II. – S. 910; Zasiwy i zbiory 1928/1929 // Kwartalnik statystyczny. – 1930. – Z. I. – S. 350.

⁶² Statystyka rolnicza. 1931/32. – Warszawa, 1932. – S. 44.

⁶³ Statystyka rolnicza. 1931/32. – Warszawa, 1932. – S. 39.

⁶⁴ Statystyka rolnicza. 1931/32. – Warszawa, 1932. – S. 44.

	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га	Валовий збір, ц	Урожайність, ц/га
Львівське	787	8049	10,2	4348	64206	14,8	164	2522	15,4
Станиславівське	30	363	12,1	2004	26040	13,0	81	1212	15,0
Тернопільське	31	424	13,7	3865	60207	15,6	275	4499	16,4
Галичина	848	8836	12,0	10217	150453	14,1	520	8233	15,6

У Галичині сіяли кормові культури на насіння. Конюшину для цього сіяли на площі понад 45 тис. га та збирали понад 80 тис. ц насіння при середній урожайності 2 ц/га. Сераделу сіяли на площі лише 531 га та збирали 2235 ц насіння. Середня урожайність цієї культури була удвічі-утричі вищою, ніж конюшини (4,0–5,8 ц/га)⁶⁵.

Площі вики та бобику на насіння склали понад 16,5 тис. га, з яких збиралося понад 142 тис. ц при урожайності 7,6–8,8 ц/га. Найбільші площі були на Тернопіллі – 60 % від усіх їх площ у Галичині. 640 га займали посіви на насіння пелюшки; збір складав понад 5,3 тис. ц, а урожайність – 8,1–9,8 ц/га.

З 5830 га посівів люпину на насіння 5451 га (93,5 %) засівали на Львівщині, незважаючи на те, що там була найнижча урожайність зі всіх воєводств Галичини (відповідно, 8,5 та 9,2 ц/га)⁶⁶.

Висновки. 1876 р. найбільші площі орних земель відводилися під зернові культури, майже 20 % земель знаходилися під паром. Найбільші площі орних земель сіялися вівсом, особливо у Саноцьких і Самбірських горах, Південно-східних горах, у Саноцьких та Самбірських пігір'ях. Під житом найбільші площі знаходилися у Хранові, на межі Галичини і Волині та Повіслі. Ячмінь найбільше вирощували на Поділлі й північних схилах вододілів Західної Галичини. Під пшеницею навіть у с/г стрехах (Перемишль, Самбір, Львів, Південне Поділля, Жовква, Львів і Золочів) не було й 15 % орних земель. Найменші площі під пшеницею були у горах Східної Галичини (1 %). Кукурудза найбільшого поширення набула на Покутті; її взагалі не вирощували у Західній Галичині. З технічних с/г культур найбільші площі виділялися під картоплю, насамперед, у рівнинній частині Західної Галичини.

У 1876 р. найбільшою з зернових була урожайність вівса та кукурудзи, з технічних – буряків. Урожайність зернових у Східній Галичині була удвічі вищою, ніж у Західній. Урожайність технічних культур, навпаки, була значно вищою у Західній Галичині.

Валовий збір с/г культур 1876 р. складав (тис. т): зернові – 618,5 (в т.ч.: пшениця – 83,6; жито – 140,8; ячмінь – 125,7; овес – 206,1; гречка – 27,5; кукурудза – 25,0; просо – 6,7); бобові – 17,1; технічні – 154,6 (в т.ч. картопля – 549,7; буряки – 996,4); кормові – 2226,6. У «голодному» 1875 р. збір основних с/г культур становив 50–60 % від попереднього та наступного років, що призвело до недоїдання населення та різкого зменшення поголів'я худоби.

У останньому десятилітті XIX ст. найбільші площі ріллі сіялися вівсом, ячменем та пшеницею. З зернових культур найбільші врожаї давала пшениця, найменші – овес. З технічних культур найбільші площі відводилися під картоплю; найбільшу продуктивність мали кормові буряки.

На межі століть зросли площі під зерновими і кормовими культурами, коренеплодами та овочами. Натомість, зменшилися площі під технічними культурами. Урожайність і валовий збір с/г культур за 1884–1906 рр. зросли на 40 %. Щорічний валовий збір склав 180,9 млн ц, в т.ч.: зернові – 23,6; бобові – 1,8; технічні – 0,6; коренеплоди – 74,3; кормові – 80,6. Вартість зернових у 1900–1906 рр. зросла з 165 до майже 300 млн корон, в т.ч.: пшениця – 87,9; жито – 77,5; ячмінь – 41; овес – 87,1. На одного галичанина вирощувалося 48 кг пшениці, 55 кг жита, 9 кг кукурудзи, що становило 112 кг зернових. Для порівняння, на кожного жителя Франції вирощувалося 240 кг, Англії – 190 кг.

Станом на 1910 р. у Західній Галичині було 30,8 % ріллі, а у Східній – 68,2 %. Найбільше поширення мав овес, яким було зайнято 18,6 % с/г угідь. Деяко менші площі були зайняті житом (18,4 %) та пшеницею (13,9 %). Загалом же, ці три культури займали понад половину всіх с/г угідь. Наступні за площама були угіддя картоплі (13,5 %), конюшини (9,3 %) та ячменю (9 %).

⁶⁵ Statystyka rolnicza. 1931/32. – Warszawa, 1932. – S. 42.

⁶⁶ Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів : Друкарня НТШ, 1936. – С. 179.

Впродовж 1874–1913 рр. площі під пшеницею зросли з 13,9 до 22,4 %, жита – з 26,4 до 28,2 %, а, от, площі під ячменем зменшилися з 19,8 до 13,8 %. Урожайність основних с/г культур у Галичині значно поступалася середньоєвропейським показникам, за винятком картоплі. Урожайність зернових була меншою удвічі. На одного галичанина вирощувалося щорічно: 71 кг пшениці, 82 кг жита, тоді, як середньоєвропейський показник сягав, відповідно, 113 та 103 кг. Незначні збори продовольчого збіжжя в Галичині компенсувалися у значній мірі великими урожаєм картоплі.

1912 р. все вирощене у Галичині збіжжя мало вартість 491 млн корон (129,1 кор./га), а в Судетах, де були такі ж площі с/г земель, відповідні показники становили 830 млн корон (207,5 корон/га).

Цукровий буряк вирощувався у Ярославському, Переворському і Коломийському повітах на площі 5 тис. га, хоча природні умови краю дозволяли його популяризацію на площі 225 тис. га. Хміль вирощували лише у Бродівському, Кам'яно-Струмилівському та Жешівському повітах, тютюн – у південно-східній частині краю, де спеціальні свідоцтва на монополію мали 456 гмін.

За 1872–1913 рр. спостерігалось різке збільшення валового збору пшениці у 2,5 рази, незважаючи на те, що посівні площі за відповідний період збільшилися лише на 60 %. Приблизно таким же було співвідношення і валового збору жита. Дещо менші урожаї давав овес. А валовий збір ячменю за вказаний період збільшився лише на 11 % при зменшенні площ на 43 %. Урожайність зернових культур постійно зростала: пшениця – на 33 %, жито – на 74 %, ячмінь – на 42 %, овес – удвічі. Загалом урожайність основних зернових культур зросла з 6,9 до 11,1 ц/га, картоплі – з 72 до 111 ц/га.

Зі всього валу основних зернових культур практично пропорційно розподілялися валові збори пшениці, жита та вівса, майже удвічі менший збір давав ячмінь. За період з 1878 до 1913 рр. у структурі валового збору зернових на 4,8 % зріс вал жита, на 4,4 % – пшениці; овес давав практично однаковий відсоток, а питома вага ячменю та ін. зернових зменшилися, відповідно, на 4,7 та 4,2 %.

Незважаючи на збільшення урожайності зернових культур на початку ХХ ст., у Галичині панічно не вистачало харчових видів збіжжя. Якщо у Німеччині урожайність пшениці становила 20,7 ц/га, ячменю – 20,1, жита – 17,8 ц/га, у Австрії – 13,7, 14,6 та 13,8 ц/га, то у Галичині, відповідно, – 11, 12 та 11 ц/га. Таким чином, на одного мешканця краю приходилося 112 кг харчового збіжжя, у Англії – 190, у Німеччині – 200, а в Росії – 370 кг. Для покриття дефіциту Галичина для потреб населення імпортувала майже 2,5 млн ц збіжжя.

Однією з причин було екстенсивне ведення сільського господарства, насамперед, незначне використання органічних і мінеральних добрив. Останні становили основну складову підвищення урожайності зернових. У Європі для цього використовували поташ – у Австрії – 114 кг/км², в Німеччині – 1529 кг/км². Тому й не дивно, що урожайність зернових у Німеччині була удвічі вищою, ніж у Галичині.

У 1927–1929 рр. засівали до 97 % ріллі, решта перебувала під паром (у дідичських господарствах під паром перебувало до 12 % ріллі, у селянських – до 8,5 %).

У 1909–1929 рр. посіви пшениці скоротилися на 12 %, ячменю – на 4 %, вівса – на 18 %; жита – зросли на 16,4 %. У 1909–1929 рр. щороку вирощувалося 16–19, млн ц основних зернових культур. Урожайність якнайкраще характеризувала стан рільництва у Галичині, особливо у порівнянні з іншими країнами світу. У порівнянні з Польщею, у Галичині урожаї 1909–1913 рр. були приблизно рівними. А, от, у 1925–1929 урожайність була на 20–25 % нижчою. Така тенденція спостерігалася і в цілому світі, де Галичина виглядала досить пристойно – урожайність пшениці та жита були вищими світових показників, ячменю – приблизно однаковими, а вівса – меншою. У порівнянні з Європою Галичина виглядала досить «блідо» – урожайність основних зернових культур була нижчою на 30–50 %, а з окремими провідними країнами (Англія, Німеччина) – удвічі. У краї в основному сіяли озимі пшеницю (93–96 % площі) та жито (97–99 % площі) та ярий ячмінь (90–96 % площі). 1929 р. селянські господарства вирощували: 78 % пшениці (в т.ч. 79 % озимої та 57 % ярої); 88 % жита; 85 % ячменю (в т.ч. 77 % озимого та 85 % ярого); 82 % вівса; 84 % основних зернових культур.

Валові збори зернових культур не забезпечували місцеве населення збіжжям, особливо у Львівському та Станіславівському воєводствах. Зернові мали погані класифікаційні показники. За вагою на 100 л негативне сальдо складало: пшениця – 5; жито – 5, ячмінь – 10, овес – 1 кг. За вологістю пшениця мала 0,8 та жито – 0,5, овес – 0,15 % нижче норми, ячмінь – 0,15 % вище норми. Забрудненість пшениці, вівса та ячменю була у нормі, а жита перевищувала гранично допустимі концентрації на 20 %.

З інших зернових культур, що відігравали незначну роль у житті населення та господарстві Галичини можна виділити гречку, просо та кукурудзу. Незважаючи на добрі врожаї проса та кукурудзи, які перевищували урожайність основних зернових культур, вони не мали широкого розповсюдження у рослинництві краю. Це, тим більше не зрозуміле, оскільки вони могли б складати раціон харчування місцевого населення та свійських тварин. Площі цих культур з 1909 до 1929 рр. збільшилися на 10–20 %.

Впродовж 1929–1938 рр. у Галичині значно зріс валовий збір основних с/г культур: пшениці – на 32 %; жита – на 20 %; картоплі – 22 %. Водночас, валовий збір ячменю зменшився на 25 %, вівса – на 6 %, цукрового буряка – на 57 %. Надзвичайно низькі урожаї спостерігалися у 1932–1934 р.: пшениця і овес – 1932 р.; жито – 1934 р.; ячмінь – 1938 р.; картопля і цукрові буряки – 1933 р. Відповідно до валового збору коливалася й урожайність основних с/г культур: 1932 р. урожайність пшениці була удвічі меншою від середнього показника за 1930-і рр.; решта культур давали урожайність меншу на 15–25 %.

Галичина займала досить низьке місце на світовому ринку основних с/г культур. Лише жито та, особливо, картопля мали для світового показника відносно непоганий рівень. Окрім основних с/г культур вирощували й інші зернові, бобові та технічні культури. Достатні врожаї давали лучні трави, льон, конопля, просо та кукурудза. Значні площі займали й бобові культури, насамперед, горох, біб, квасоля та сочевиця.

З технічних культур найважливіше значення мали картопля, цукровий буряк, морква, бруква та ін. Картопля використовувалася як харчовий продукт і технічна сировина. Найбільшу потребу у продукції картоплярства мало горілчане виробництво. Лише у 1928 р. на 287 гуральнях використано 106 тис. т картоплі та вироблено 11,5 тис. т чистого спирту. Слід зазначити, що напередодні Першої світової війни було 890 гуралень, які щорічно виробляли 74,8 тис. т чистого спирту, тобто усемеро більше. Окрім гуралень картоплю переробляли на крохмаль та декстрин. 1910–1914 рр. діяло 34 крохмалярні (переробили 42 тис. т картоплі), 1922–1923 рр. – лише 4 крохмалярні (використали 4,5 тис. т коренеплодів).

Другою важливою технічною культурою був цукровий буряк, який у 1909–1913 рр. на площі у 6 тис. га вирощували лише у Львівському воєводстві (120,2 тис. т). 1925–1929 рр. у Східній Галичині цукровий буряк вирощували на площі 19,4 тис. га та отримали 360,9 тис. т продукції. Таким чином, за 20 років площі під цукровими буряками та валовий збір зросли утричі. Урожайність коливалася від 187 до 200 ц/га. Однак, починаючи з 1930 р., коли у цукроварне виробництво почали впроваджувати дешеву цукрову тростину, площі під цукровими буряками і їх валовий збір скоротилися удвічі.

1928–1929 рр. на площі 22 га вирощено 471,1 т цикорію (урожайність – 21,4 ц/га). Кормові буряки у середині 1920-х рр. вирощувалися на площі 28,9 тис. га; валовий збір склав 795,9 тис. т; урожайність – 275 ц/га. Кормова морква займала лише 4,2 тис. га, де вирощено 86,3 тис. т коренеплодів (203 ц/га).

Важливе місце з технічних культур відводилося льону на волокно, під яким 1909–1913 рр. було 10 тис. га (53,1 тис. ц) при урожайності 5,3 ц/га. У 1925–1929 рр., відповідно, 12,9 тис. га, 84,4 тис. ц та 6,3 ц/га. Слід зазначити, що урожайність льону на волокно була на 20 % більшою від середньоєвропейського показника. За урожайністю Галичина поступалася лише Бельгії (9,2 ц/га), Франції (8,1 ц/га) та Голландії (7,3 ц/га). У 1927–1931 рр. Галичина вирощувала понад 4 % світової продукції льону.

1922 р. 11,5 тис. га с/г угідь використовувалися для вирощування конопель на волокно. До 1925–1929 рр. ця площа зросла на 20 %. Валовий збір зріс за відповідний період з 59,5 до 93,6 тис. ц, урожайність з 5,2 до 7,2 ц/га. 5 % світового виробництва коноплі на волокно вирощувалося у Східній Галичині.

Найбільше тютюну краю на початку ХХ ст. продукувала Східна Галичина; 71 % вирощувалися у Тернопільському воєводстві, де його урожайність становила понад 19 ц/га та перевищувала на 10 % середньопольський показник.

Крім вище згаданих с/г культур у краї вирощували (тис. ц): льон на насіння (81,7), коноплю на насіння (91,7), ріпак (14,5), мак (3,78) та хміль (11,1).

З кормових культур для тваринництва важливу роль відігравали конюшина, серадела, вика, бобик, пелюшка та люцерна. Перше місце серед них займала конюшина, два покоси якої наприкінці 1920-х рр. складала 20 % всього її урожаю в Польщі (35,9 млн. ц) і був удвічі більшим, ніж на початку 1930-х рр. при менших площах. Урожайність за відповідний період зменшилася на третину.

Сіялися й кормові культури на насіння. Конюшину для цього сіяли на площі понад 45 тис. га та збирали понад 80 тис. ц насіння (урожайність 2 ц/га). Сераделу сіяли на площі 531 га та збирали 2235 ц насіння. Урожайність цієї культури була утричі вищою, ніж конюшини (4,0–5,8 ц/га). Площі вики та бобику на насіння складала понад 16,5 тис. га, з яких збиралося понад 142 тис. ц (урожайність 7,6–8,8 ц/га). 640 га займали посіви на насіння пелюшки (5,3 тис. ц; 8,1–9,8 ц/га). З 5830 га посівів люпину на насіння 5451 га (93,5 %) засівали на Львівщині, незважаючи на те, що там була найнижча урожайність зі всіх воєводств Галичини (відповідно, 8,5 та 9,2 ц/га).

Список літератури та джерел

1. Клапчук В.М. Гуцульщина та гудули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.): Монографія / В.М. Клапчук / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН

- України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.
2. Клапчук В.М. Заняття мешканців Гуцульщини землеробством в кінці XIX – першій третині XX ст. / В.М. Клапчук / Питання історії України : Зб. наук. праць. – Чернівці : Технодрук, 2008. – Т. 11. – С. 13–18.
  3. Клапчук В.М. Земельна власність та землекористування у Галичині XIX – першій третині XX ст. / В.М. Клапчук // Карпатський край. – 2016. – № 8. – С. 5–29.
  4. Клапчук В.М. Переробка сільськогосподарської продукції ремісниками Гуцульщини наприкінці XIX – початку XX ст. (на прикладі Галицької Гуцульщини) / В.М. Клапчук / Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 486–487. – С. 24–28.
  5. Клапчук В.М. Сільське господарство Галичини : монографія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 336 с.
  6. Крюковъ Н.А. Славянскія земли. Петроградъ : Типографія В.О. Киршбаума, 1915. Томъ II. Часть I. Галиція : Сельское хозяйство въ Галиціи въ связи съ общимъ развитіемъ страны. 215 с.
  7. Прянишников В. Частное земледелие. Берлин. 1922. С. 220.
  8. Храпливий С. Сільське господарство Галицько-Волинських земель. Львів : Друкарня НТШ, 1936. 351 с.
  9. Bujak F. Galicy. Lwów : Księgarnia H. Altenberga, 1908. Tom I. Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo. 562 s.
  10. Diamant H. Położenie gospodarcze Galicyi przed wojną. Lipsk, 1915. 108 s.
  11. Górski A. Braki krajowej produkcji w Galicyi. Krakow, 1916. 125 s.
  12. Historia Polski w liczbach / [Przewodniczący prof., dr Franciszek Kubiczek; Redaktor Główny prof., dr hab., Andrzej Jezierski, prof., dr hab., Andrzej Wyczański]. Warszawa : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2006. Tom II. Gospodarka. 695 s.
  13. Hitschmanns Vademecum für den Landwirt. Wien, 1920. Tom I. S. 370–372.
  14. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa, 1930. 172 s.
  15. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa, 1931. 168 s.
  16. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa, 1933. 184 s.
  17. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa : Zakład Graficzny «Biblioteka Polska» w Bydgoszczy, 1934. 232 s.
  18. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1935. 278 s.
  19. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1936. 310 s.
  20. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1937. 401 s.
  21. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa : Zakład Graficzny L. Mejlachowicza w Grodnie, 1938. 406 s.
  22. Mały rocznik statystyczny / Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa : Drukarnia Techniczna, Sp. Akc. w Warszawie, 1939. 424 s.
  23. Podręcznik Statystyki Galicyi / [pod red. Dr. T. Pilata]. Lwów: Pierwsza Związkowa Drukarnja, 1900. Tom VI. Cześć I. 192 s.
  24. Statystyka rolnicza. 1931/32. Warszawa, 1933. Seria B. Zeszyt 10. 101 s.
  25. Statystyka rolnicza. 1936. Warszawa, 1936. Seria C. Zeszyt 61. Cz. I–II. 98 s.
  26. Statystyka rolnicza. 1937. Warszawa, 1938. Seria C. Zeszyt 92. 130 s.
  27. Wiadomości statystyczny o stosunkach krajowych / [pod red. prof. Dr Tadeusza Pilata]. Lwów : Druk. E. Winiarza, 1876. Rocznik 3. Z. I. 227 s.
  28. Zasiwy i zbiory 1927/1928. *Kwartalnik statystyczny*. 1929. Z. II. S. 910.
  29. Zasiwy i zbiory 1928/1929. *Kwartalnik statystyczny*. 1930. Z. I. S. 350.

Klapchuk V.M., Klapchuk M.V., Uhryniuk V.M. ARABLE FARMING AND PRODUCTION OF FIELD CROPS IN GALICIA (last quarter of XIX – first third of XX century.). *The article presents the structure of the Galicia arable lands and their distribution among the main agricultural crops and geographically. Much of the study is devoted to the analytical analysis of gross yield, yields of the basic crops and their provision of the population.*

As a result of the study, it was found that in 1876 the largest areas of arable land were allocated to grain crops, almost 20 % of the land was fallow. The largest areas of arable land were sown with oats, rye, barley and wheat. Of the technical agricultural crops, the largest areas were allocated for potatoes. The highest grain yield was oat and corn yields, and beets were from technical ones.

In the last decade of the XIX century the largest areas of arable land were sown with oats, barley and wheat. Cereals yielded the greatest yields of wheat, and the smallest of oats. From technical crops, the largest areas were allocated for potatoes; the highest productivity was given by fodder beet.

At the turn of the century, areas under cereals and fodder crops, root crops and vegetables have grown. Instead, the area under technical crops has decreased. The yield and gross harvest of agricultural crops in the 1884–1906 increased by 40 %.

During the years 1874–1913, areas under wheat and rye increased, and decreased under barley. The yield of major crops in Galicia was significantly lower than the European average, with the exception of potatoes.

For the years 1872–1913 there was a sharp increase in the gross wheat harvest by 2,5 times. Approximately the same was the ratio of gross rye harvest. Slightly smaller yields were given oats and barley. The yield of grain crops constantly increased. In general, the yield of major grain crops and potatoes has increased by almost 80 %. In the years 1878–1913, in the structure of the gross harvest of grain, the rye grew by 4,8 %, and by 4,4 % the wheat. Specific gravity of barley and of other grains have decreased.

At the beginning of the 20th century in Galicia there was a great shortage of food grain. In Germany wheat yield was 20.7 q/ha, barley 20.1 q/ha, rye 17.8 c/ha, and in Austria 13.7 q/h, 14.6 q/h and 13.8 c/ha, then in Galicia, respectively – 11 q/ha, 12 q/h and 11 quintals/ha. For one inhabitant of the region there were 112 kg of food corn, in England – 190, in Germany – 200.

In the years 1909–1929, the wheat, barley and oats crops decreased. Every year, 16–19 million quintals of basic crops were grown. The yield of the main grain crops in Galicia was 30–50 % lower than in Europe. In the province sowed winter wheat, rye and spring barley. During 1929–1938, the gross harvest of wheat, rye and potatoes increased significantly. Decreased - barley, oats and sugar beet.

Of the industrial crops, potatoes, sugar beets, carrots, swede and others were of great importance. Potatoes were used as a food product and technical raw material. The largest demand for potatoes was the production of vodka. The second important technical culture was sugar beet, which in 1925–1929 was grown on an area of 19,4 thousand hectares and received 360,9 thousand tons of products. For 20 years in the 20th century sugar beet crops and its gross yield increased threefold. Beginning in 1930, the area under sugar beets and their gross yield decreased by half.

In Galicia grown: chicory (471,1 tons), fodder beets (795,9 thousand tons), forage carrots (86,3 thousand tons). Important place was allocated to flax fiber (53–84 thousand quintals), which accounted for 4 % of world production. Hemp was also cultivated for the production of fiber (59,5–93,6 thousand quintals). In Eastern Galicia, 5 % of its world production was concentrated. Most of the tobacco was grown in the eastern Galicia (71 % – Ternopil Province). In addition to the above-mentioned agricultural crops in the region, flax was grown for seeds, hemp for seeds, rape, poppy and hop.

Among the forage crops for livestock farming, clover, serradella, vetch, bean, field pea and alfalfa were of great importance. In the first place among them was the clover, two mowings of which amounted to 20 % of its crop in Poland (35,9 million). The fodder crops for the seeds also grew: clover, serradella, vetch, bean, field pea, lupine.

Key words: *arable land, fallow, gross yield, yield, grain and technical crops.*